

قوت دل و نوش جان

نصرت‌الله بوجوادی

فرهنگ نشر نو
با همکاری نشر آسیم
تهران-۱۳۹۷

قوت دل و نوش جان

تألیف نصرالله پورجوادی

فرهنگ نشرنو تهران، خیابان میرعماد، خیابان سیزدهم (شهید جنتی)،
پلاک ۱۳ - تلفن: ۸۸۷۴۰۹۹۱

نوبت چاپ اول، ۱۳۹۷
شمارگان ۱۱۰۰
حروفچین صفحه آرای سید امیر رضا منظورالاجداد
نمایه مریم قشقایی
طرح جلد جواد آتشیاری
تتوگراف باختر
پیشال
ناظر چاپ همین مراجع
هذه حقوق محفوظ است.

فهرست کتابخانه ملی

سرشناسه پورجوادی، نصرالله، - ۱۳۹۱.
عنوان و نام پدیدآور قوت دل و نوش جان / نصرالله پورجوادی
مشخصات نشر تهران: فرهنگ نشر، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری چهارده + ۴۳۱ ص.
شابک 978-600-490-035-5
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا
عنوان اصلی قوت دل و نوش جان.
موضوع شعر عرفانی فارسی؛ تاریخ و نقد؛ مفاهیم و خدایان
شناسه افزوده الف. پورجوادی، نصرالله، مؤلف.
رده بندی کنگره ب. عنوان: قوت دل و نوش جان
۱۳۹۶ ق ۸۶ ب/ ۵/ ۲۸۴ BP
۲۹۷/۸۲ رده بندی دیویی
۴۹۴۹۴۱۷ شماره کتابشناسی ملی

مرکز پخش آسیم
تلفن و دورنگار ۸۸۷۴۰۹۹۲-۴
فروشگاه اینترنتی www.nashrenow.com
بها ۵۶۰,۰۰۰ ریال

فهرست

پیشگفتار	۱
بازده	
۱ قوت دل و نوس جان	۱
۲ افطار پیامبر تر خدا	۲
۴ غذا خوردن	۴
۹ روح چه می خورد	۹
۱۸ باده ازل و آب زندگی	۱۸
۲۳ ذکر خدا: قوت دل	۲۳
۲۷ معرفت: قوت دل	۲۷
۳۱ گرسنگی	۳۱
۳۴ غذای عاشق	۳۴
۲ گیاهخواری و بی آزاری در اسلام	۳۹
۱. گوشه‌خواری در شرع	۳۹
۲. گوشه‌خواری صوفیان	۴۱
۳. ریاضت کشیدن و گوشت نخوردن	۴۷
۴. زهد و چله‌نشینی	۶۱
۵. انتقاد از گوشت نخوردن صوفیان	۶۷
۶. بی آزاری یا کم آزاری	۷۵

- ۳ درویش گیاهخوار (زندگی و سخنان ابوعبدالله مغربی) ۹۱
مجلس سماع آسمانی ۱۰۵
- ۴ لذت بردن خدا (مقایسه‌ای میان احمد غزالی و مولانا) ۱۲۱
- ۵ از ذکر به مشاهده ۱۳۵
اسمش را میرا! ۱۳۵
سلوت در عشق ۱۳۸
هراتر از ذکر ۱۴۰
اعطای با ذاکران ۱۴۴
بیرن آمدن از غفلت ۱۴۶
در ذکر ۱۴۸
تقسیمات ذکر ۱۴۹
خاتمه ۱۵۳
- ۶ صوفیان مردود از نظر یزدوی ۱۵۹
مسائل تصوف در مراحل اولیه تکوین ۱۵۹
یزدوی و کتاب اصول الدین ۱۶۱
مقایسه با تقسیم‌بندی هجویری ۱۶۵
گروه‌های اباحتی از نظر یزدوی ۱۶۸
حلولیه و مسئله حلول ۱۷۴
اباحه‌گری: موسیقی، رقص، شاهدبازی ۱۸۰
عجز از معرفت ۱۸۵
- ۷ ابوالغریب، جمال‌پرست اصفهانی ۱۹۵
تصوف اصفهان و مسئله حلول ۱۹۵
منابع درباره ابوالغریب اصفهانی ۱۹۸

داستانهای ابوالغریب ۲۰۳

۱. مرگ در طرسوس ۲۰۳

۲. کاش دنیا سبابی بود ۲۰۷

۳. بخشیدن گلیم ۲۰۸

۴. صبر ابوالغریب ۲۰۹

۵. حلولی بودن ابوالغریب ۲۱۱

۶. داستان شاهد دوستی ابوالغریب ۲۱۴

عقاید حلولیان ۲۱۷

تفسیر روزبهان از حلول ۲۲۱

داستان عین جمع در حلاج ۲۲۵

چهار بیت اشق ۲۳۰

داستانهایی از شاهزادی احمد غزالی ۲۳۵ ۸

مقدمه ۲۳۵

آشنایی شمس با احمد غزالی ۲۳۶

احمد و برادرش محمد غزالی ۲۳۸

پیش آمدن مشکلی برای احمد غزالی ۲۴۱

بازگشت شیخ به تبریز برای دیدن مادر ۲۴۲

احمد غزالی در حمام و نسوختن پای او در آتش ۲۴۵

مرید دانشمند و اقرار و انکار او ۲۴۷

شاهد آفرینی ۲۵۵

شاهد خواستن از بالای منبر ۲۵۶

شمس شاهدباز ۲۵۷

شیخ شاهدباز و شمس ۲۵۸

داستان شمس و اوحدالدین ۲۵۹

شاهدطلبی شمس ۲۶۱

داستان شمس با پسر فرنگی ۲۶۳

- ۲۶۵ نظر شمس نسبت به زنان
- ۲۶۸ در «عشق‌نامه» عطایی
- ۲۶۸ مسأله اصالت (عشق‌نامه) منسوب به عراقی
- ۲۷۱ مصنف حقیقی «عشق‌نامه»
- ۲۷۵ آشنایی عطایی با احمد غزالی
- ۲۷۶ احمد غزالی و پسر شحنة تبریز
- ۲۷۹ پای شیخ در منقل آتش
- ۲۸۱ شیخ غاشیه‌دار
- ۲۸۴ داستان به هوا رفتن منبر
- ۲۸۷ در جامع تبریز
- ۲۹۰ میج
- ۹ دل هرجایی و من اهورا سیتی از حافظ) ۲۹۵
- ۱۰ دُرْدانه عشق (معنای استعاره) ادب است عرفانی پارسی) ۳۰۵
- ۳۰۵ در غزلی از حافظ
- ۳۰۷ پیش از حافظ
- ۳۱۰ صدف و دُر و مراحل معرفت
- ۳۱۲ دردانه عشق در سوانح
- ۳۱۶ دیالکتیک یقین و گمان
- ۳۲۲ در صدف روح
- ۱۱ داغ بندگی و داغ عشق (شرح یکی از رموز عرفانی در دیوان حافظ) ۳۲۷
- ۱۲ ورود آراء ابن عربی به شیراز (انتقال تعالیم ابن عربی توسط شاگردان قونیوی) ۳۳۹
- ۳۴۲ از بغداد به کاشان و تبریز
- ۳۴۶ مخالفت با ابن عربی در یزد و خواف
- ۳۴۸ غیبت ابن عربی در شیراز در قرن هشتم

۳۵۱	داوری پیر جمال اردستانی
۳۵۳	تطبیق دو نظام صوفیانه در شیراز
۳۵۵	شاه داعی و دریای وجود
۳۶۱	مسئله «کن فیکون»
۳۶۹	پس از لاهیجی

۳۷۱	کرشمه در حافظ (بحثی در منابع عرفانی حافظ)	۱۳
۳۷۱	مقدمه	
۳۷۳	دو جنبه کرشمه معشوقی	
۳۷۷	جمال یا کرشمه (معشوقی در) حسن	
۳۷۹	مأثر حافظ	
۳۸۵	ستفاده حافظ از «کنوز الاسرار»	
۳۸۹	زلف ایاز	

۳۹۷	کتابنامه
۴۰۹	نمایه

پیشگفتار

کتاب حاضر مشتمل بر سه مقاله است که در اوقات مختلف دربارهٔ برخی از مسائل تصوّف از دیدگاه تاریخی نوشته شده است، مسائلی که بیشتر به غذا خوردن مربوط می‌شود چه غذای تن و چه غذای جان. عنوان این کتاب الهام گرفته از مقاله‌های کتاب است، به‌خصوص مقاله‌های اول و دوم و سوم. مقالهٔ اوّل دربارهٔ غذای معنوی یا قوت دل است و قوت دل در حقیقت یاد خداست. از آن از برکت اتّصال خود به مبدأ می‌تواند به دل خویش قوت برساند. مقالهٔ دوم دربارهٔ مسئلهٔ گوشتخواری و پرهیز از آن در اسلام، به‌خصوص در تصوّف است. صوفیان و به‌طور کلی اهل سلوک هرچند که گوشت خوردن را منع نمی‌کردند ولی گیاهخواری را بر گوشتخواری ترجیح می‌دادند. در واقع غذایی که نوش جان می‌شد غذای گیاهی بود. مردان خدا پرهیز می‌کردند از آزار رساندن به حیوانات و بزرگترین آزار را هم کشتن آنها می‌دانستند. از نظر ایشان غذایی که از راه آزار موجودات زنده و کشتن آنها تهیه می‌شود نمی‌تواند نوش جان گردد. در مقالهٔ سوم که دربارهٔ یکی

از درویشان گیاهخوار به نام ابو عبدالله مغربی است ملاحظه می‌کنیم که او حتی گیاهانی را که می‌خواست بخورد از بیخ نمی‌کند. از ریشه‌کندن نباتات و گیاهان در واقع باعث قطع اتصال آنها با زمین می‌گردد، زمینی که در حکم مادر آنهاست. مقاله چهارم درباره لذتی است که گفته‌اند خداوند در مقام معشوق می‌برد. اصل این موضوع در حدیث نبوی آمده است. ولی احمد غزالی و جلال‌الدین رومی آن را در آثار خود مطرح کرده‌اند. مقاله پنجم مجدداً درباره اهمیت ذکر در تصوف است. مقاله ششم درباره این گروه‌های ایرانی است که ابوالیسر یزدوی در کتاب کلامی خود معرفی کرده است. یزدوی یکی از متکلمانی است که صوفیان را به دو بخش تنسیمی کرده و بخشی را مقبول و بخشی دیگر را مردود اعلام کرده است. سبیه ابن کبار را هجویری در کتاب کشف‌المحجوب نیز انجام داده است و در حالی که تقسیم‌بندی صوفیان در کشف‌المحجوب مورد توجه محققان واقع شده تقسیم‌بندی یزدوی توجهی را به خود جلب نکرده است. ابوالغریب اصفهانی که در مقاله هفتم معرفی شده است یکی از کسانی است که دوست داشت زبان‌های عالم صنع را درک کند. شاهد را دوست می‌داشت، زیرا شاهد بود که او را به حسن کلی الهی رهنمون می‌گشت. ابوالغریب به اتهام شاهد‌پرستی و غلو بودن مورد نکوهش واقع شد، اتهامی که به گروه‌های ایرانی دیگر نیز که اهل شاهد‌دوستی و سماع بودند می‌زدند و آنها را به همین دلیل به عنوان اهل اباحه مردود و مبتدع می‌انگاشتند.

مقاله هشتم اگرچه درباره داستانهای شاهدبازیه‌های احمد غزالی است ولی در حقیقت این مقاله ما را با شاهد‌پرستی شمس تبریزی آشنا می‌سازد. این مقاله به قول کسانی که تاکنون می‌پنداشتند که شمس تبریزی شاهدباز نبوده و حتی به شاهدبازی اوحدالدین کرمانی انتقاد می‌کرده است خط بطلان می‌کشد.

سه مقاله نهم و دهم و یازدهم در توضیح برخی از غادهایی است که در شعر پارسی به کار می‌رفته است، به‌خصوص در شعر حافظ. در مقاله دوازدهم من دو نوع تصوف یا مکتب صوفیانه را شرح داده‌ام: یکی تصوف ایرانی که اساس آن در عشق به جمال و حسن مطلق و رسیدن به حسن کلی از راه شاهد دوستی است، و دیگر تصوف محیی‌الدین ابن عربی که تا حدودی جنبه فلسفی داشته است. این دو نوع تصوف را که در قرن نهم در شیراز بوده است مورد بررسی قرار داده‌ام. ابن عربی بلافاصله بعد از مرگ شناخته نشد. در قرن نهم بود که در شیراز با آراء او آشنا شدند. یعنی چند دهه بعد از حافظ. به عبارت دیگر، در قرن هشتم — که قرن حافظ است — شیرازیان هنوز با کتابها و آراء این صوفی اندلسی آشنا نشده بودند. آخرین دلیل درباره منبع اصلی حافظ درخصوص «کرشمه» و مضامین مرتبط با آن است. در این مقاله که با عنوان «کرشمه حافظ» قبلاً هم چاپ شده است (مجموعه بخار، ش ۱۲۰، زمستان ۱۳۹۵) من نشان داده‌ام که حافظ در عریق مثنوی «کتوز الاسرار و رموز الاحرار» تحت تأثیر سوانح احمد غزالی بوده است.

گردآوری این مجموعه ساها پیش آغاز شد و من قرار بود برخی از مقالات این مجموعه را با مجموعه دیگری به نام کرشمه عشق چاپ کنم. ولی بعد، با افزودن مقالات دیگر به این مجموعه، تصمیم گرفتم که آنها را در دو جلد چاپ کنم. دو تن از دوستانم در چاپ و انتشار هر دو مجموعه به من کمک کردند یکی آقای محمد شریفی و دیگر آقای محمد سوری. از هر دوی ایشان سپاسگزارم، همچنین از آقای محمدرضا جعفری مدیر محترم نشر نو که انتشار این دو اثر را در ضمن این انتشارات پذیرفت.